

Welke juridische zorg voor het lijk? Onduidelijk statuut en regime

Assist. Prof. Marie-Sophie de Clippele
marie-sophie.declippele@uclouvain.be

Uitgangshypothese: Cartesiaanse dualiteit tussen ding en persoon

- Rechtvaardiging: commodificatie van menselijk lichaam voorkomen – context: afschaffing slavernij
- Maar vervaging van de lijnen door dubbele beweging (Swennen, 2022):
 - Objectivering van subjecten
 - Subjectivering van objecten

Plan

- 1. Het lijk als speciaal voorwerpen van respect**
- 2. Naar een evoluerende, variërende en graduele interpretatie van de status van het lijk?**
- 3. Het onduidelijke wettelijke regime van menselijke resten**

1. Onduidelijk statuut: een gewoon voorwerp?

- Burgerlijk wetboek: opdeling tussen personen en voorwerpen
- Geen tussencategorie – behalve dieren (en dan nog)
- Menselijke resten zijn dus een voorwerp
 - Franse en Nederlandse rechtspraak (oud)

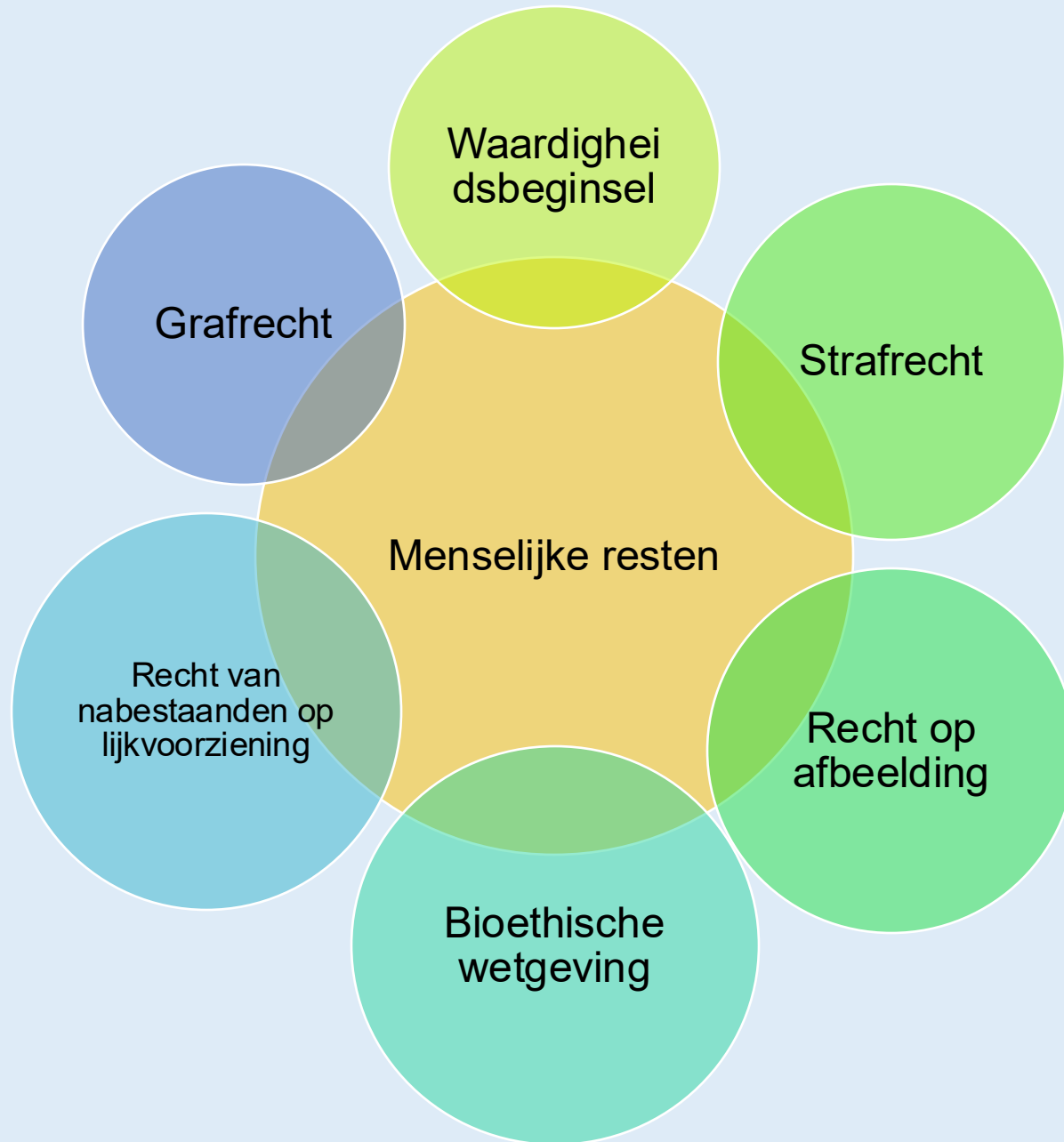

“dat de erven of nabestaanden van een overledene een zodanige zeggenschap over diens lijk hebben – zij het ook beperkt door wat de wet gebiedt en door wat voortvloeit uit godsdienstige en zedelijke opvattingen, alsmede door wat door de overledene zelf met inachtneming van een en ander is bepaald – dat van een toebehoren in de zin van art. 310 Strafwetboek moet worden gesproken”

Hoge Raad, 25 juni 1946, NJ 1946, n° 503.

1. Onduidelijk statuut: een gewoon voorwerp?

- Maar gewone toe-eigenbare en verkoopbare zaak/voorwerp?
- Pleit voor speciaal statuut - gekenmerkt door waardigheid en respect, en zelfs een vorm van sacraliteit
- Niet vatbaar voor eigendom noch handel (zie 3)
- Op grond van verschillende bestaande Belgische wetgeving

- Recent Cassatie arrest (28 februari 2017, P.16.1015.N/1):

“Het misdrijf misbruik van vertrouwen zoals bepaald in artikel 491 Strafwetboek, bestraft in essentie de aanslag op het eigendomsrecht van ter bedde overhandigde zaken die limitatief in dat artikel zijn opgesomd. Het betreft **roerende zaken die het voorwerp van een handel** kunnen uitmaken en waarover men **als eigenaar** kan beschikken. Een **stoffelijk overschot is geen dergelijke zaak** en kan bijgevolg niet het voorwerp van het bedoelde misdrijf uitmaken.”

“De omstandigheid dat de nabestaanden van een overledene enkel **feitelijk en overeenkomstig de wettelijke bepalingen over zijn stoffelijk overschot kunnen beschikken, houdt niet in dat dit stoffelijk overschot tot hun vermogen behoort.**”

Maar welke kwalificatie en welk regime erkennen?

- Evoluerende en graduele interpretatie (2)
- Nieuw conceptueel continuüm (4)

2. Naar een evoluerende, variërende en graduele interpretatie van de status van menselijke resten?

Speciaal statuut dat evolueert na verloop van tijd?

Overlijden:
eigendomsrecht
van familiehoofd
tem begrafenis?
(Cass.b. 1868)

Contra Cass 2017

Herinnering v
familie: familiale
bestemming

Vergeten: sacrale
bestemming

Speciaal statuut dat evolueert na verloop van tijd?

- Wanneer stap je over? Wanneer vervaagt band tsn persoon en lijk?
- Indicatoren van tijdsdrempels
 - 20 jaar (recht op afbeelding)
 - 50 jaar (grafconcessie)
 - 100 jaar (cultuurgoed – archeologisch artefact)
 - 1000 jaar (UK *Human Tissue Act*)
- Systeem van “generaties” in de familiale lijn, maar korte tijdslijn in de Belgische wet ivm andere culturele tradities

Culturele interpretaties van menselijke resten

UN Human Rights Committee, *Francis Hopu et Tepoaitu Bessert c. /France*, 29 July 1997 :

« The Committee observes that the objectives of the Covenant require that the term "family" be given a broad interpretation so as to include all those comprising the family as understood in the society in question. It follows that **cultural traditions should be taken into account when defining the term "family"** in a specific situation. (...)

The Committee considers that the authors' failure to establish a direct kinship link cannot be held against them in the circumstances of the communication, where the **burial grounds in question pre-date the arrival of European settlers** and are recognized as including the forbears of the present Polynesian inhabitants of Tahiti»

Culturele interpretaties van menselijke resten

JOURNAL ARTICLE

Is a Mummy a Person or a Property: The Classification and Choice of Law of Cultural Objects in Private International Law

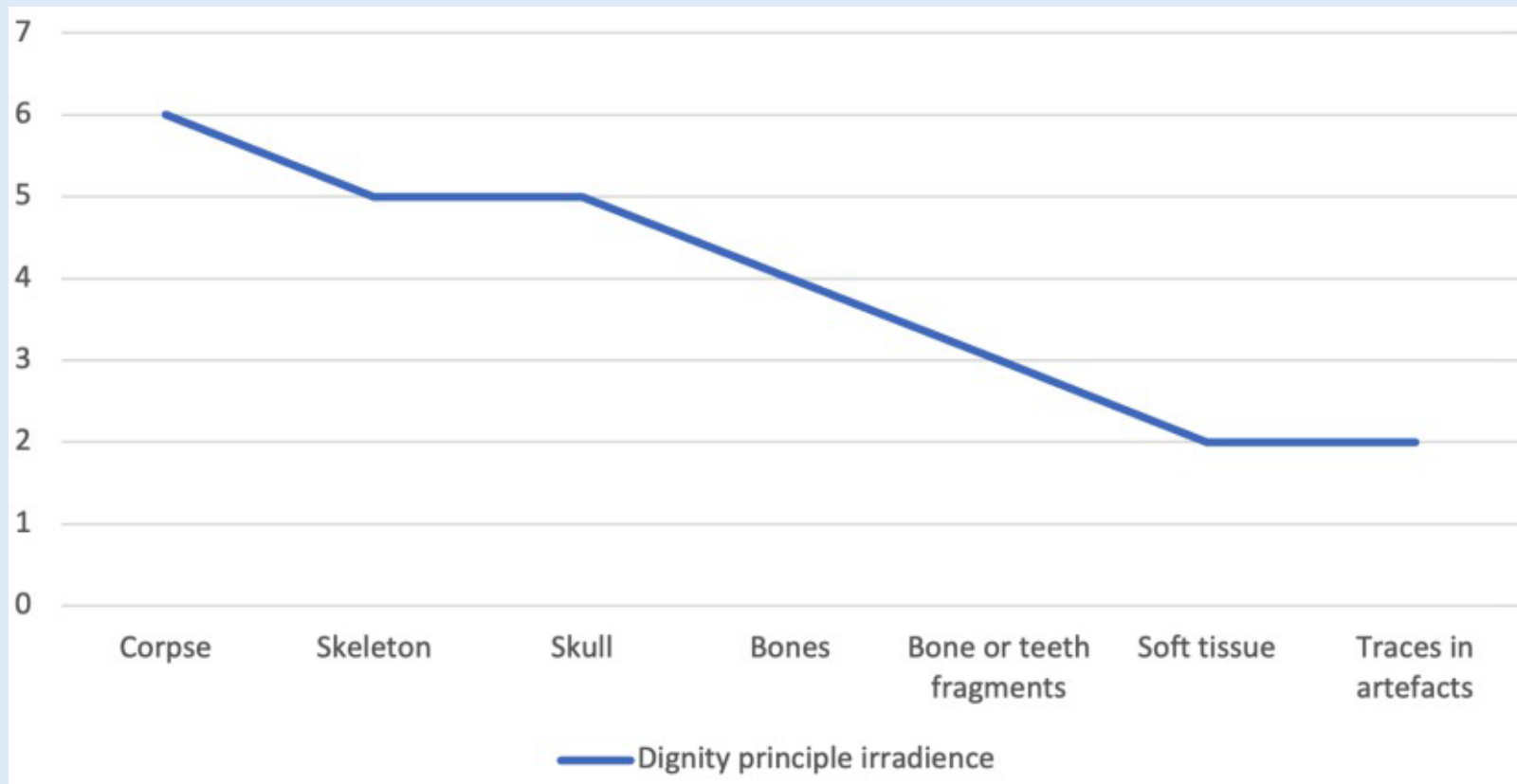
Zhen Chen

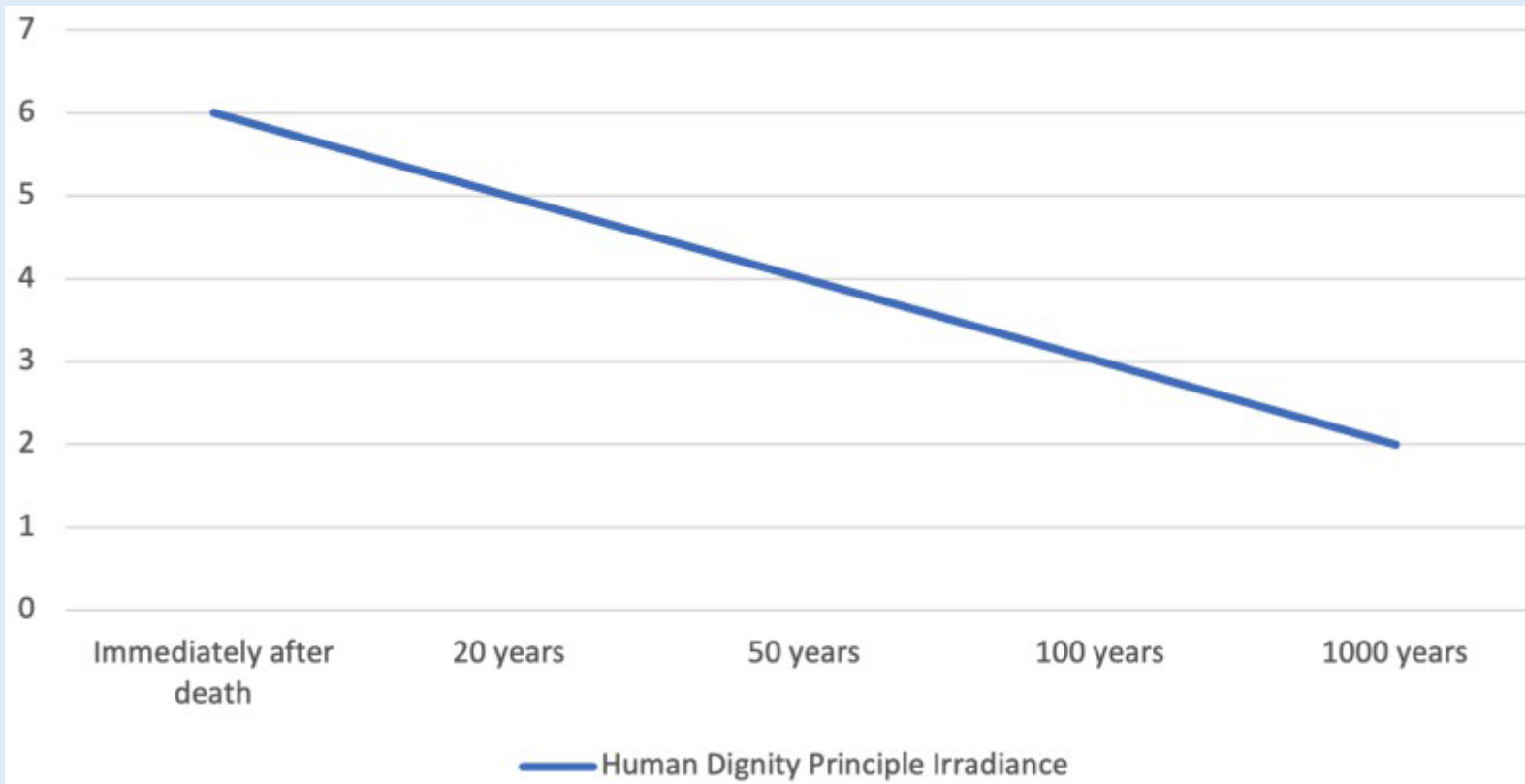
The Chinese Journal of Comparative Law, Volume 10, Issue 2, September 2022, Pages 274–296, <https://doi.org/10.1093/cjcl/cxac006>

Published: 15 February 2022

Elementen van menselijke resten	Categorieën van menselijke resten	Leeftijd
- Lijk - Skelet - Schedel - Beenderen - Been- of tandfragmenten - Zacht weefsel (haar, huid, nagels...) - Sporen in artefacten	- Medische collecties - Archeologische vondsten - Ethnologische collecties (menselijke resten in het museum) - Relieken	- Onmiddellijk na overlijden - 20 jaar (recht op afbeelding) - 50 jaar (grafconcessie) - 100 jaar (cultuurgoed – archeologisch artefact) - 1000 jaar (UK <i>Human Tissue Act</i>)

Geleidelijke benadering: interactie met waardigheidsbeginsel

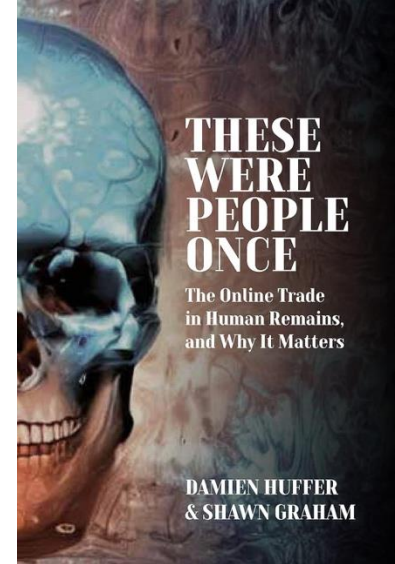

3. Onduidelijk regime : buiten handel of niet?

Handel van menselijke resten :

« Human remains are almost always framed as the 'other', perhaps to market a desire for a controlled thrill. What makes human remains attractive for consumption is the degree to which they signal the 'other': the more deformed, the more 'ancient', the more 'tribal', the better ».

 D. HUFFER et S. GRAHAM, « The Insta-Dead: The rhetoric of the human remains trade on Instagram », *Internet Archaeology*, juli 2017, n° 45.

‘Alleen voor studiedoeleinden’ (For study purposes only): The human remains trade on *Marktplaats.nl*

Damien HUFFER, Jaime SIMONS, Tom BRUGHMANS & Shawn GRAHAM

Abstract

This article presents an initial qualitative and quantitative investigation of that portion of the global human remains trade that exists on the Netherlands-based e-commerce platform Marktplaats.nl. We assess prices and associated metadata in a database of 236 examples of complete or partial human skulls, isolated elements, ‘ethnographica’ incorporating human remains and miscellaneous items collected from August 2017 through April 2021. Evaluated in the context of a discussion of legislation governing the sale, use and transport of human remains in the Netherlands and Belgium, we present data pertaining to total price variation per year and the geographic distribution (by province) of the geolocation tags included with each post evaluated against the category of human remains being offered. Our results indicate a diversity of human remains offered on the platform, including alleged archaeological and ethnographic items, and distinct patterning in their distribution. Given the legislative landscape, the results presented, and that Marktplaats.nl is the oldest and most frequently used secondhand e-commerce platform in the Netherlands (and shows significant use within the Flanders region of Belgium as well), we conclude with policy recommendations that, we feel, would enable the platform to curtail such trafficking if so chosen.

Keywords: Belgium, the Netherlands, e-commerce, human remains, illicit trafficking.

3. Onduidelijk regime : buiten handel of niet?

- Geen internationale regelgeving
- In tegenstelling tot bedreigde wilde dier– en plantensoorten (ook fossielen!) of ivoor
- Handel zou in principe kunnen volgens huidig Belgisch recht
- MAAR ...

3. Onduidelijk regime : buiten handel of niet?

- Menselijk as buiten handel in recht op lijkbezorging
« De as van de overledene wordt met respect en eerbied behandeld en kan geen voorwerp uitmaken van een commerciële activiteit, met uitzondering van die activiteiten die verband houden met het uitstrooien of begraven van de as of met het overbrengen ervan naar de plaats waar de as bewaard zal worden. »
Artikel 24 § 1 Decreet van 16 jan 2004 op de begraafplaatsen en de lijkbezorging
- Kiem voor bredere buiten handel van menselijke resten?

3. Onduidelijk regime : buiten handel of niet?

- Menselijke resten in publieke eigendom zijn onvervreemdbaar
 - Desaffectatie op besluit van publieke eigenaar
- Verkoop van menselijke resten kan ook tegenstrijdig zijn met morele openbare orde
- *Voorstel* : beschouwen als buiten de markt (niet te verkrijgen voor geld) eerder dan helemaal buiten handel – **non-commercialiteitsbeginsel**
- Kan rapatriëringsvraag vergemakkelijken

Gunther von Hagens'

BODY WORLDS

The Original Exhibition of Real Human Bodies

- Belgische Comité voor Bioethiek beveelt aan om verkoop van menselijke resten te verbieden via Europese regelgeving (zoals met ivoor)
- Zie advies nr 82 van maart 2023,
<https://www.health.belgium.be/nl/advies-nr-82-statuu-t-van-de-menselijke-resten>

BELGISCHE KAMER VAN
VOLKSVERTEGENWOORDIGERS

22 november 2023

WETSVOORSTEL

**tot invoering van een verbod op handel
in menselijke resten**

(ingediend door de heren
Guillaume Defossé en Wouter De Vriendt)

PROPOSITION DE LOI

Art. 1er

La présente loi règle une matière visée à l'article 74 de la Constitution.

Art. 2

Pour l'application de la présente loi, on entend par restes humains l'ensemble des restes de l'individu sous quelque forme que ce soit, comme la dépouille mortelle, les cendres après une crémation, les ossements.

Art. 3

Les restes humains sont traités avec respect, dignité et décence.

Art. 4

Les restes humains sont exclus du champ commercial. Ils ne peuvent être vendus, sauf les exceptions prévues par la loi.

31 octobre 2023

Guillaume Defossé (Ecolo-Groen)
Wouter De Vriendt (Ecolo-Groen)

WETSVOORSTEL

Artikel 1

Deze wet regelt een aangelegenheid als bedoeld in artikel 74 van de Grondwet.

Art. 2

Voor de toepassing van deze wet wordt onder "menselijke resten" verstaan: het geheel van de stoffelijke resten van het individu in welke vorm ook, zoals het dode lichaam, de as na crematie of oude beenderen.

Art. 3

Menselijke resten worden met respect, waardigheid en fatsoen behandeld.

Art. 4

Menselijke resten zijn niet in de handel. Zij mogen niet worden verkocht, behoudens de uitzonderingen bij de wet bepaald.

31 oktober 2023

Wetsvoorstel 22 nov 2023

- Belangrijke verduidelijking
- minimaal – zou in Burgerlijk Wetboek mogen
 - Definitie van menselijke resten verbreden
 - Ook artefacten bvb.
 - « menselijke resten worden met respect, waardigheid en fatsoen behandeld »
 - Te koppelen met menselijk lichaam voor continuïteit
 - « Menselijke resten zijn niet in de handel » - « niet verkocht » (nadruk ligt dus op winst) « tenzij uitzonderingen bij wet bepaald »
 - Wat bedoelt men hiermee? Uitzonderingen voor bioethische wetgeving op organen? Ziekenhuizen?

- Wetsvoorstel gaat in goede richting
- Verduidelijk statuut naar Frans voorbeeld
 - « *Le respect dû au corps humain ne cesse pas avec la mort. Les restes des personnes décédées, y compris les cendres de celles dont le corps a donné lieu à crémation, doivent être traités avec respect, dignité et décence.* »
- Verduidelijk specieke behandeling in erfgoedrecht
- Verduidelijk regime als buiten handel of ten minste buiten de markt
 - Hoe dwingend maken? Internationale regelgeving
 - Teruggaveplicht (federale Staat/douane) ? – ritueel?
– zie MEMOR

Conclusie

- Temporele variatie in de schaal tussen voorwerp en persoon: een verschuiving van een zaaksbenadering naar een personalistische benadering.
- Culturele benadering compliceert het continuüm.

Conclusie

- Wettelijke behandeling van menselijke resten:
 - Op individueel niveau: respect voor iemands overblijfselen en nagedachtenis (verbod op verkoop, lichamelijke integriteit, reputatie, privacy...).
 - Op collectief niveau: respect voor menselijke waardigheid, intergenerationele mensenrechten, bioculturele rechten.

Conclusie

- Erkenning van deze rechten en belangen (als verplichtingen van de levenden tegenover de doden) betekent erkenning van het bestaan van de overledene?
- De speciale aard van menselijke overblijfselen, maar de wet aarzelt om een speciale status toe te kennen - een onmogelijke taak - meervoudige behandeling van lijken volgens geloofsovertuigingen en tradities

